

Ceyhun Şakir oğlu TAĞIYEV

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının doktorantı

E-mail: jeyhun_85@mail.ru

SAHİBKARLIĞIN İNKİŞAFINDA VERGİ SİYASƏTİNİN ROLU

Xülasə

Məqalədə əsasən sahibkarlıq fəaliyyətinin vergi siyasətinin rolu, kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətində risklərin idarə edilməsinin xüsusiyyətlərini araşdırmaq, eyni zamanda kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına vergi siyasətinin təsirinin, vergi mexanizminin təkmilləşdirilməsi, vergi yükünün inkişaf istiqamətlərini müəyyən etməkdir. Eviews-12 proqram paketindən istifadə etməklə ölkənin kənd təsərrüfatı sahəsində əsas kapitalla yönəldilmiş ümumi investisiya ilə onun səviyyəsi arasında əlaqənin reqressiya təhlili aparılaraq, qurulmuş modelin adekvatlığı qiymətləndirilmiş və müəyyən edilmişdir.

Açar sözlər: Vergi yükü, sahibkarlıq gəliri, vergi sistemi, sahibkarlıq subyekti, kiçik və orta sahibkarlıq, Eviews-12, korrelyasiya, reressiya

JEL: O45

DOI: 10.54414/OBUK7225

Giriş

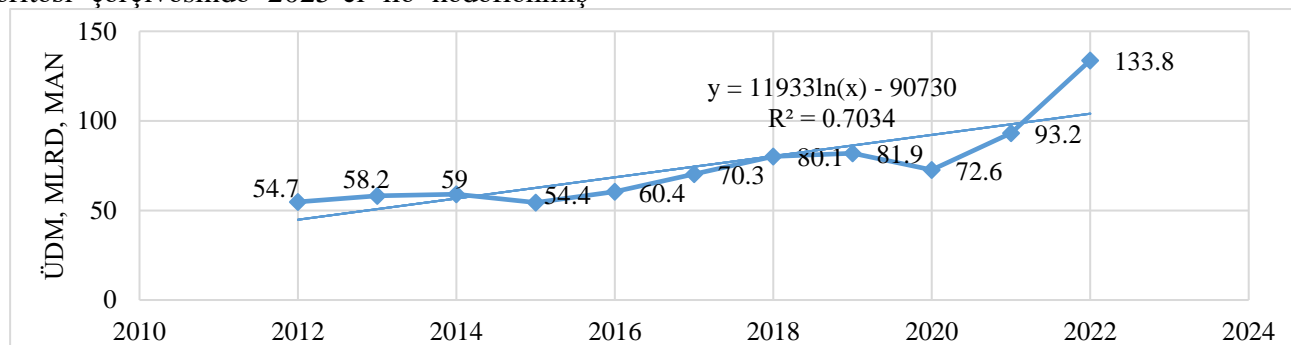
Son illər ərzində ərzaq təhlükəsizliyinin aradan qaldırılması məqsədi ilə aqrar sektor inkişaf edərək 2020-ci ildə fəaliyyət göstərən müəssisə, təşkilat və fərdi sahibkarlar tərəfindən 72,4 milyard manatlıq ümumi daxili məhsul istehsal edilmişdir. 2021-2025-ci və sonrakı illərə hesablanmış nəticələrin əldə olunması üçün maliyyə mənbələrinin müəyyənləşdirilməsi prioritet olaraq daim diqqət mərkəzində saxlanılır.

Ümumiyyətlə, kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı ilə əlaqədar təsdiqlənmiş Strateji Yol Xəritəsi çərçivəsində 2025-ci ilə hədəflənmiş

mühüm tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur. Amma inkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, ilkin 9 maliyyə kapitalı – kiçik müəssisənin ölçülərinin genişləndirilməsinin ən yaxşı şərtlərindən biridir[3].

Əsas mətn

2021-ci ilin statistikasına nəzər salsaq görürük ki, ölkə də əsas paya mikro sahibkarlıq subyektləri malikdirlər. Belə ki, iqtisadiyyatda olan bütün sahibkarlıq subyektlərinin 97%-ni mikro, 1.9%-ni kiçik, 0.8%-ni isə orta sahibkarlıq subyektləri əhatə edir.

Qrafik 1. ÜDM-in 2012-2022-ci illər üzrə dəyişməsi.

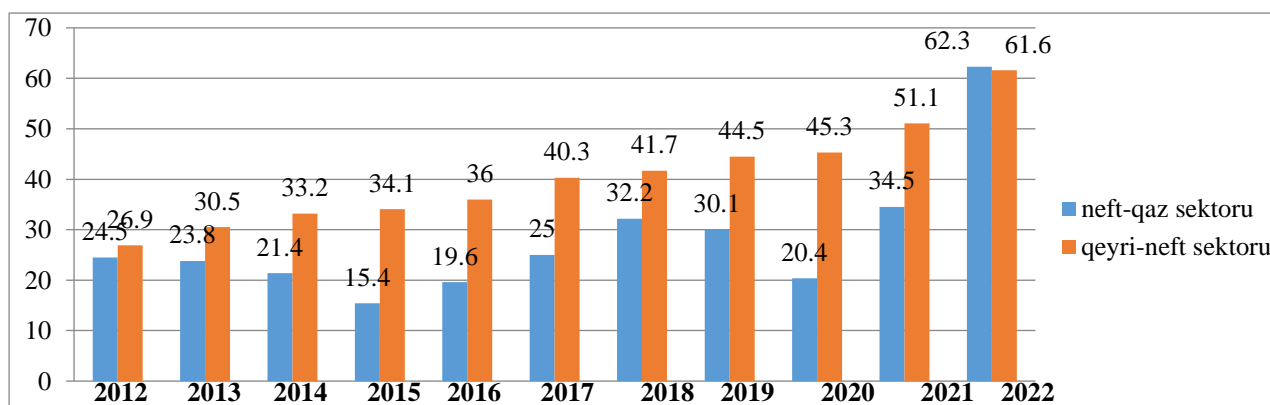
Mənbə: Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [7].

Aparılan təhlillər göstərir ki, iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə əsasən ticarət və nəqliyyatda kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri üstünlük təşkil edir. 2020-ci ildə cəmi 316370 sahibkarlıq subyekti, 2021-ci ildə isə 355906 sahibkarlıq subyekti kiçik və orta sahibkarlıqla məşğul olmaqdadır.

Son illərdə aparılan uğurlu iqtisadi islahatlar hesabına iqtisadiyyatın bütün sahələrində dövlət və qeyri-dövlət sektorları daxil omaqda bir çox uğurlar əldə edilmiş, sahibkarlığın inkişafı üçün əlverişli şərait yaradılaraq investisiya mühiti daha da yaxşılaşdırılmışdır. Belə ki, ölkədə kənd təsərrüfatının inkişafına, islahatlara, yeni texnologiyaların tətbiqinə yönəlmiş bir sıra milli proqramlar həyata keçirilir. Bu islahatlara kənd təsərrüfatının yaxşılaşdırılması üzrə tədbirlər də daxildir. Ölkənin kənd təsərrüfatının potensialı

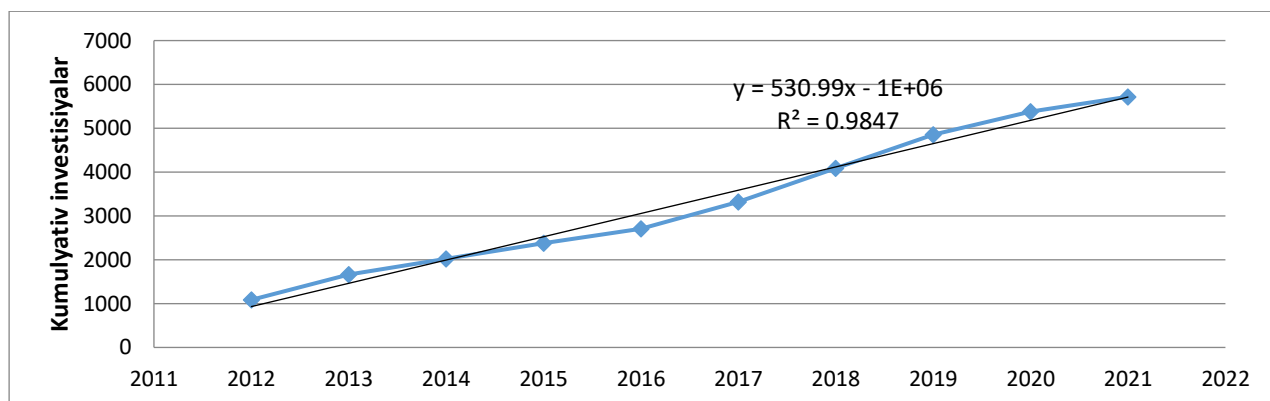
üzrə təhlil aşağıdakı qrafikdə verilmişdir. Bunu ÜDM-in dinamikasından daha aydın görmək olar.

Diaqramdan göründüyü kimi 2012-ci ildən başlayaraq 2014-cü ilədək Azərbaycan Respublikasında ÜDM istehsalının artan dinamikasının nümayiş etdirilməsinə baxmayaraq, 2015-ci ildə bu artım 2014-cü illə müqayisədə neftin dünya bazarında qiymətinin ucuzlaşması ilə əlaqədar olaraq 5,6 mlrd. manat azalmışdır. Sonrakı dövrlərdə isə bu azalma aparılan uğurlu iqtisadi islahatlar hesabına sahibkarlıq subyektləriündən əldə olunan gəlirin artması hesabına 2016-2019-cu illərdə artmışdır. 2020-ci ildə isə əvvəlki 2019-cu il ilə müqayisədə 9,3 mlrd. manat azalmışdır ki, pandemiya və müharibənin gözlənilməyən təsirləri bu nəticəni doğurmuşdur.

Qrafik 2. 2012-2022-ci illərin məlumatlarına əsasən neft və qeyri-neft bölmələrində ÜDM məhsul istehsalı mlrd, man.

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [7].

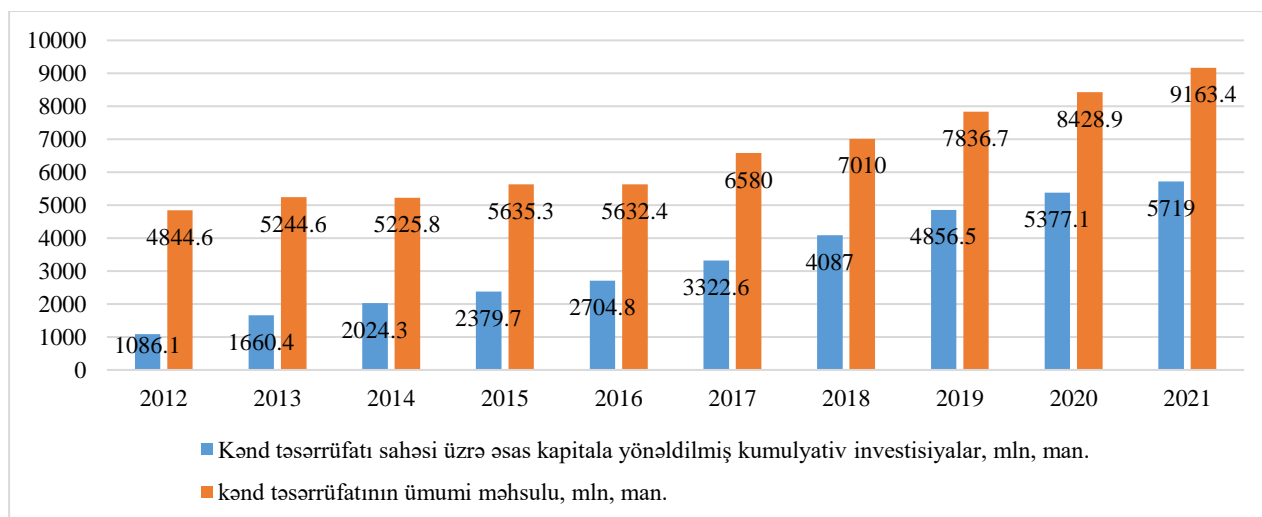
Qrafik 3. 2011-2022-ci illərin məlumatlarına əsasən kənd təsərrüfatına yönəldilmiş kumulyativ investisiyalar, mln. man [7].

Mənbə: Eviews-12 tətbiqi proqram paketinə əsasən müəllif tərəfindən hazırlanmışdır

Qeyd etmək lazımdır ki, Respublikasının ÜDM-də daim artan paya malik olan kənd təsərrüfatı istehsalının həcminə təsir edən müxtəlif amillər arasında bu sektora investisiyalar böyük əhəmiyyət kəsb edir və sosial

yönümdə mühüm rol oynayır. Bu baxımdan bu sektora ayrılan vəsaitlərin Respublikasının kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi həcminə təsirini qiymətləndirmək vacibdir.

2012-2021-ci illər kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə əsas kapitala yönəldilmiş kumulyativ investisiyalar və kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu (mln.man)

Qrafik 4. 2012-2021-ci illər kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə əsas kapitala yönəldilmiş kumulyativ investisiyalar və kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu (mln.man).

Mənbə: Azərbaycan Respublikası Statistika Komitəsinin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib edilmişdir [7].

Yuxarıda qeyd olunan məlumatlar əsasında Eviews-12 proqram paketindən istifadə etməklə 2012-2021-ci illər üçün ölkənin kənd təsərrüfatı sahəsində əsas kapitala yönəldilmiş ümumi

investisiya ilə onun səviyyəsi arasında əlaqənin reqressiya təhlili aparılaraq aşağıdakı nəticəni əldə etdik.

Dependent Variable: SERO 1

Method: Least Squares

Date:07/06/23 Time: 18:00

Sample: 2012 2021

Included observations:

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
SERO2	1.064575	0.063190	16.84713	0.0000
C	-3662.042	424.1900	-8.633023	0.0000
R-squared	0.972586	Mean dependent var		3321.750
Adjusted R-squared	0.969160	S.D. dependent var		1620.083
S.E. of regression	284.5094	Akaike info criterion		14.31627
Sum squared resid	647.565.0	Schwarz criterion		14.37678
Log likelihood	-69.58133	Hannan-Quinn criter.		14.24988
F-statistic	283.8257	Durbin-Watson stat		1.515785
Prob(F-statistic)	0.000000			

Eviews-12 tətbiqi proqram paketinə əsasən alınmış nəticəyə əsasən reqressiya tənliyinin nəticəsi aşağıdakı kimi olacaqdır:

stimation Command:

=====

LS SER01 SER02 C

Estimation Equation:

=====

SER01 = C(1)*SER02 + C(2)

Substituted Coefficients:

=====

SER01 = 1.06457486975*SER02 - 3662.04212327

$$Y_{ser01} = 1.065 * X_{ser02} - 3662.1 \quad (1)$$

Göründüyü kimi, model (1) Eviews-12 proqram paketi əsasında əldə edilmiş görə əhəmiyyətlidir. Bu əhəmiyyət ilk növbədə onunla bağlıdır ki, x asılı dəyişənin əmsalları müstəqil dəyişən C-nin standart xəta əmsallarından kiçikdir. Müstəqil dəyişən ilə modelə daxil olan asılı dəyişən arasındakı əlaqəni təhlil edərək belə nəticəyə gələ bilərik. tədqiqat dövründə ümumi kənd təsərrüfatı məhsullarının

bir vahid artımının ümumi investisiyaların 1,1 vahid artmasına səbəb olduğunu göstərir.

Əgər, $y = \alpha_0 + \alpha_1 x = Y_{ser01} = 1.065 * X_{ser02} - 3662.1$ cüt korrelyasiyanın xətti reqressiya tənliyi üçün sərbəst dəyişənin 1% dəyişməsi nəticəsində asılı dəyişənin neçə faiz dəyişməsinə ifadə edən elastiklik əmsalını hesablasaq aşağıdakı nəticəni alarıq.

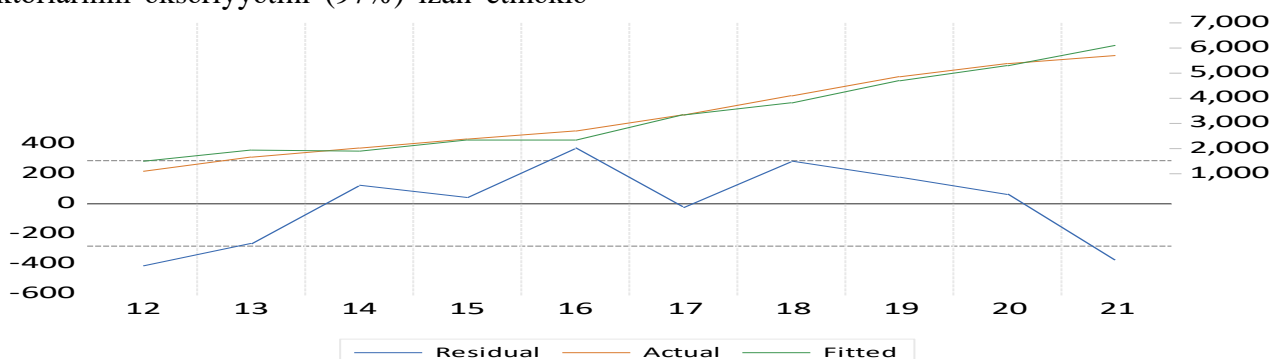
$$E = \frac{\alpha_1 \bar{x}}{\bar{y}} = \frac{1.065 \times 6560,2}{3321,8} = 2,1 \quad (2)$$

Əldə olunan hesabat nəticəsində Azərbaycanda bütün müəssisələrin kənd təsərrüfatı məhsullarının ümumi həcmnin 1 faiz artması bu sahəyə yönəldilən investisiyaların ümumi həcmnin 2,1 faiz artmasına səbəb olub.

0,972586 təyin əmsalı göstərir ki, reqressiya tənliyi modelinə daxil olan amillər nəticə faktorlarının əksəriyyətini (97%) izah etməklə

bağlıdır. Modelə daxil olmayan faktorlar nəticələrin determinantının 3%-ni izah edə bilər.

Modelin (1) reqressiya tənliyinə və Eviews - 12proqram paketinə əsaslanan uyğunlaşdırılmış və faktiki dəyərlərin dinamikası, eləcə də onlar arasındakı qalıqlar aşağıdakı qrafikdə göstərilmişdir.

Qrafik .Eviews proqram paketinə əsaslanan uyğunlaşdırılmış və faktiki dəyərlərin dinamikası

F-Fişer kriteriyasının köməkliyi ilə bütünlükdə çoxluq reqressiya tənliyinin statistik əhəmiyyətliliyini yoxlamaq olar. Bu məqsədlə F- Fişer kriteriyası, $F_{cədvəl}(a; m; n - m - 1)$ qiyməti ilə

müqayisə edilməlidir. Eviews proqram paketinin nəticəsini əks etdirən cədvəl məlumatlarına əsasən, F- statistic (Fişer kriteriyası) = 283,8

EXCEL - də F cədvəl qiymətini $F_{cədvəl}(a; m; n - m - 1) = F_{распоб}$ düsturunun köməkliyi ilə təyin etsək, $F_{cədvəl}(a; m; n - m - 1) = F_{распоб}(0,05; 1; 8) = 5,32$ olar.

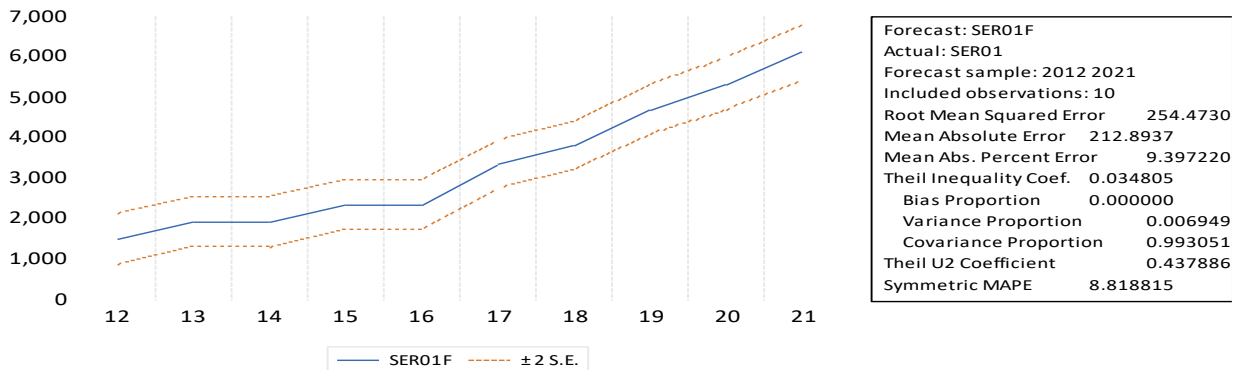
F- Fişer kriteriyası, $F_{cədvəl}(a; m; n - m - 1)$ qiyməti ilə müqayisə edildikdə görünür ki, F- Fişer kriteriyası $> F_{cədvəl}(283,8 > 5,32)$. Bu isə o deməkdir ki, reqressiya tənliyi bütövlükdə statistik əhəmiyyətli xarakter daşımaqla, (1) modelinin adekvatlığı deməkdir.

Darbon-Uotson statistikasını $DW=1.515785$ olduğundan, $\alpha = 0,05$ əhəmiyyətli-lik səviyyəsinə bir izahedici dəyişən ($m=1$) və $n=10$ müşahidə üçün Darbon-Uotsonun böhran nöqtələri aşağıdakı kimi olacaqdır.

$$d_l = 0.879, \quad d_u = 1.320$$

$d_l = 0.879 < DW = 1.156 < d_u = 1.320$ olduğundan qalıqların avtokorrelasiyası yoxdur. Bu isə o deməkdir ki, reqressiya tənliyi bütövlükdə statistik əhəmiyyətlidir və qurulmuş $Y_{ser01} = 1.065 * X_{ser02} - 3662.1$ modeli adekvatdır [5].

Aşağıdakı diaqram, Eviews-12 proqram paketindən istifadə edərək əldə edilən məlumatlardan əldə edilən reqressiya tənliyindən tapılan ümumi investisiyanın illik dəyərlərini və standart səhvlərini, həmçinin proqnozlaşdırma məqsədləri üçün tənlikdən istifadənin bəzi xüsusiyyətlərini göstərir.

Mənbə: Eviews-12 proqram paketindən istifadə edilərək ümumi investisiyanın illik dəyəri

Qrafikdən istifadə edərək Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsi üzrə kumulyativ investisiyaların həcmnin istənilən dövrə proqnoz qiymətlərini də müəyyən etmək olar.

Nəticə

Beləliklə, tədqiqat nəticəsində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanda kənd təsərrüfatı sahəsinə yönəldilmiş kumulyativ investisiyaların həcmi ilə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu arasında EViews -12 proqram paketinə əsasən $Y_{ser01} = 1.065 * X_{ser02} - 3662.1$ əlaqə tənliyi mövcuddur. Aparılmış hesabat nəticində müəyyən edilmişdir ki, Azərbaycanda bütün sahibkarlıq subyektləri üzrə kənd təsərrüfatının ümumi məhsulunun 1% artması bu sahəyə ayrılmış kumulyativ investisiyaların həcmnin 2,1% artması ilə nəticələnir.

Bütün bunlar ölkənin yüksək potensialını, bu potensial üzrə sahibkarlara göstərilən qayğının

sübutudur. Dövlətimizin əldə etdiyi böyük qələbədən sonra əzəli torpaqlarımızın çiçəklənməsi sahibkarların da üzərinə böyük məsuliyyət qoyur. Verilən stimullar sahibkarlar üçün bu torpaqları daha da cəlbedici edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün dövlət proqramı.
2. Azərbaycanda Kiçik Sahibkarlığın İnkişafına Dəstək” layihəsi. Bakı 2014, s.24
3. “Kiçik və orta sahibkarlıq sahəsində idarəetmənin daha da təkmilləşdirilməsi” haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fərmanı, 26 dekabr 2017-ci il.
4. Kəlbiye Y.A. Vergi yükünün konseptual əsasları və praktiki aspektləri. Bakı. Elm 2012
5. Yadigarov T.A. Əməliyyatlar tədqiqi və ekonometrik məsələlərin MS Excel və Eviews

proqram paketlərində həlli:nəzəriyyə və
praktika.Bakı-2020.

6. Кабирова Р.С., Табольская В.В.
Промышленная политика – основа со-
циально-экономического развития общества

// Экономика и предпринимательство. 2016.
№3–1

7. <https://www.stat.gov.az/>

8. <https://president.az/az/articles/view/1390>

3

9. <https://www.economy.gov.az>

Джейхун Шакир ТАГИЕВ

Азербайджанские Национальные Науки

Академия -Докторант

E-mail: jeyhun_85@mail.ru

РОЛЬ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ В РАЗВИТИИ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Резюме

В статье в основном рассматривается роль налоговой политики предпринимательской деятельности, особенности управления рисками в малом и среднем предпринимательстве, и в то же время влияние налоговой политики на развитие малого и среднего предпринимательства, совершенствование налогового механизма и развитие налоговой нагрузки. С помощью программного комплекса Eviews-12 проведен регрессионный анализ связи между общим объемом инвестиций, направленных в основной капитал в сельском хозяйстве страны, и его уровнем, а также оценена и определена адекватность построенной модели.

Ключевые слова: Налоговая нагрузка, доход от бизнеса, налоговая система, хозяйствующий субъект, малый и средний бизнес, Eviews-12, корреляция, регрессия.

Jeyhun Shakir TAGIYEV

Azerbaijan National Sciences Academy

Doctoral student of the Academy

E-mail: jeyhun_85@mail.ru

THE ROLE OF TAX POLICY IN THE DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP

Summary

The article mainly discusses the role of the tax policy of entrepreneurial activity, the features of risk management in small and medium-sized businesses, and at the same time the impact of tax policy on the development of small and medium-sized businesses, improving the tax mechanism and developing the tax burden. With the help of the Eviews-12 software package, a regression analysis of the relationship between the total volume of investments directed to fixed capital in the country's agriculture and its level was carried out, and the adequacy of the constructed model was assessed and determined.

Key words: Tax burden, business income, tax system, business entity, small and medium business, Eviews-12, correlation, regression.

Daxil olub: 12.05.2023